

MARIA KARPLUK

WYRAZY POLSKIE I NIEMIECKIE
W UKRAIŃSKIEJ GWARZE OKOLIC BRODÓW
(LATA 1930-1945)

W historyczno-wspomnieniowej, obszernej księdze *Броди і Брідщина*, wydanej w r. 1998 w Brodach¹, w części pt. *Брідщина історична* zwraca uwagę językoznawcy artykuł Wasyla Jaszczuna, emerytowanego profesora uniwersytetu w Pittsburghu (Pennsylvania, USA): *Мова селян Брідщини в 30-х і в першій половині 40-х років нинішнього століття* (tamże, s. 133-137). Jest on oparty na wcześniejszej monografii tegoż autora: *Говір Брідщини*, Нью-Йорк 1972, ss. 51, na tyle przy tym esencjonalny i ciekawy, że skłaniający do snucia dalszych rozważań².

Spośród przenikających się wzajemnie sposobów mówienia ukraińskiej ludności wiejskiej, mieszczan i inteligencji, autor wybrał do analizy potoczny język chłopów z licznych wsi w okolicy Brodów, a to dlatego, że wieśniacy stanowili wówczas 99% ogółu Ukraińców na badanym terenie (s. 133).

Ze względu na objętość swego artykułu W. Jaszczun pominął zjawiska fonetyczne i morfologiczne, uwzględnił kilka syntaktycznych, a najobszerniej potraktował osobliwości leksykalne. W sumie przedstawił 100 najczęściej używanych gwarowych wyrazów, cytując je w ówczesnej wymowie, przy

Prof. dr hab. Maria KARPLUK – emerytowany prof. Instytutu Badań Literackich PAN; adres do korespondencji: ul. Krowoderska 19 m. 20A, 31-141 Kraków.

¹ *Броди і Брідщина. Історично-мемуарний збірник*. Книга II, ред. Б. Зробок, Броди 1998. Jest to kontynuacja t. I, wydanego w r. 1988 w Toronto, z którym nie miałam okazji się zapoznać.

² Prof. W. Jaszczun jest też autorem obiektywnego i wdzięcznego wspomnienia poświęconego brodzkiemu gimnazjum męskiemu, którego uczniem był w latach 1925-1933, (tamże, s. 199-207). Pozostało mi w pamięci zdanie: „любити своє і шанувати чуже” (s. 206).

każdym podając odpowiednik w literackiej, zgodnej z normą językową ukraińszczyźnie (s. 135-136). W końcu stwierdził, że pewna ilość wyrazów w przedstawionym rejestrze to słowa pochodzenia polskiego i niemieckiego. Jako przykłady podał – tu i dalej zastosuję transkrypcję³ – pochodzące z polskiego:

warga, wywjurka, winszuwaty, dziura, zawsze, dzygar, kark, ks'ondz, nic, pantruwaty, pałac, pjec, pukaty, skłypar, twar;

oraz pochodzące z niemieckiego:

(h)urlup, gwer, gwint, hybel, deka, durch, zarygluwaty, kyrat, luft, luftuwaty, recht, fajnyj, fest, forszpan, szmir, szlag, szprycuwaty (s. 136).

Jako dawna mieszkanka Brodów z wielkim zainteresowaniem czytałam wszystkie podane przez W. Jaszczuna gwarowe wyrazy, jak też ich objaśnienia. Często przypomiinałam je sobie z potocznej polszczyzny brodzkiej. Aby jednak nie polegać na własnym tylko wrażeniu, zestawiam je ze słownictwem zebrany przez najbardziej zasłużoną dla badań polszczyzny Lwowa i Kresów pld.-wschodnich Zofię Kurzową⁴ oraz z historycznymi słownikami języków polskiego i ukraińskiego. Pomijając już przez autora przykładowo cytowane polonizmy (15) i germanizmy (17), przedstawiam pozostałych 68 wyrazów. Na pierwszym miejscu wymieniam transkrybowane zapisy W. Jaszczuna (w kolejności polskiego alfabetu): kursywą gwarowy, antykwą – literacki odpowiednik ukraiński przezeń podany. Rejestr wyrazów występuje na s. 135-136, ponieważ większość ich mieści się na s. 135, tę lokalizację opuszczam:

bocian – bużko, łełeka, czornohuz; polonizm; w staropolszczyźnie notowany od 1471 r. [SłStp]; Hrin i H-K nie notują;

borszy – skorisze, szwydsze; rodzime ukraińskie, stopień wyższy od *bor-zo* (pol. *bar-zo*, *bardzo*), w stukr. not. od 1389 r. w formie *bordzo* [SłStUkr]; końcowe, nieakcentowane *e* wymawiane jak *y*, zgodnie z fonetyką ukr.⁵

³ W transkrypcji wyrazów ukraińskich opieram się w zasadzie na zaleceniach *Słownika ortograficznego języka polskiego*, pod red. M. Szymczaka, Warszawa 1981, s. 144-145 z jednym wyjątkiem: stosowaną przez Jaszczuna literę *r* transkrybuję oczywiście jako *g*, nie *h*.

⁴ Autorka przytacza i wykorzystuje wcześniejsze prace K. Dejny, S. Hrabca, J. Janowa, M. Jurkowskiego, A. Kremera, W. Kuraszkiewiczza, T. Lehra-Spławińskiego, M. Łesiowa, J. Mazura, J. Zaleskiego i in.

⁵ Zgodność z fonetyką ukraińską tu i dalej na podstawie rozprawy J. Ziłyńskiego *Opis*

brandzulet(k)a – braszlet; zapożyczone za pośrednictwem polskim i dostosowane do ukr. fonetyki; w pol. *bransoletka* od 2. poł. XVIII w., wcześniej w XVI w. *bracelet*, z fr. *bracelet* [Linde, BańEt];

bucht – pampuch; możliwe pośrednictwo polskie, zmiana rodzaju pod wpływem wspólnej liczby mn. lub synonimu *pampuch*; pol. *buchta* ‘rodzaj bułki’ not. od 1613 r. [Linde], zapewne z czes. *buchta*; lwow. *buchta* ‘słodka bułka’ [Kurzowa: 434];

butelka – płaszka; polonizm z zachowaną fonetyką polską; *butelka*, zdrobnienie od *butla*, not. w pol. od 2. poł. XVIII w. ‘flaszka na wino, piwo’, por. franc. *bouteille* z łac. *butticula* [Linde, Dauzat, BańEt];

chadziaj – gospodar (136); potoczny ukr. derywat od ukr. *chaziajin*, notowany w XIX w. w formie ukr. *chaziaj* [Hrin];

chopta – burjan (136); ukr. *chopta* XIX w. [Hrin]; spolonizowane *chepta* ‘chwast’ [Kurzowa: 464];

chuwaty – wyroszczuwaty, hoduwaty (136); prawdopodobnie b. dawne zapożyczenie z pol.; w stp. *chować* m. in. ‘chronić, hodować’ zapisy ok. 1400 r. [SłStp], w stokr. notowane w XV w. [SłStUkr]; wyraz pierwotnie tylko zach.-słowiański [BańEt];

cyzoryk – scyzoryk (136); zapożyczone za pośrednictwem polskim, z uproszczeniem grupy *sc-*; pol. *scyzoryk* najpierw ‘nożyk do ostrzenia piór gęsi’ od 2. poł. XVIII w. [Linde]; por. łac. *scissorium* [BrEt]; forma *cyzoryk* też w pol. gwarach [SW, Kurzowa: 99];

cziczka/czaczka – kwitka, obrazek (136); ukr. *cziczka/czyczka* ‘kwiatek’ XIX w. [Hrin]; pol. *cacko* (z wariantami, m. in. *czaczka*) w innych znaczeniach [SW];

dupiru/dupirku – teper, tilky szczo; polonizm, zukrainizowany fonetycznie: nieakcentowane *o* wymawiane jak *u*; w stp. *dopiro* od 1407 r., *dopirko* (rzadkie) od końca XV w. [SłStp]; ukr. *dopiro/dopiru* XIX w. [Hrin];

dzygary – cyharky, papirosy; ukr. *cygara* rodzaju żeń. ‘cygaro’ 1876 r. u J. Fed’kowycza [Hrin], z niem. *Zigarre*, też rodz. żeń., dokąd z hiszp. [BańEt]; natomiast w znac. ‘papieros’ ukr. *cyharka* [Hrin]; zmiana nagłosowego *z* w *dz* spotykana w ukr.;

familija – simja (136); zapożyczone za pośrednictwem polskim; pol. *familijã* ‘ród, rodzina’ notowana od poł. XVI w., z łac. *familia* [Moszyńska: 28, 173]; ros. *familija* ‘nazwisko’ i ‘rodzina’ też z pol., pośrednictwo niem. mniej prawdopodobne [VasEt];

figli – żarty (136); zapożyczone za pośrednictwem polskim; pol. *figle* ‘sprawki, sztuczki’ rzadko ‘żarty’ od XVI w. [SPXVI], etymologia niepewna [BańEt]; ukr. *figel*, l. mn. *figli* XIX w. [Hrin];

figluwaty – żartuwaty (136); zapożyczone za pośrednictwem polskim; pol. *figlować* pierwotnie ‘udawać, zwodzić’ od XVI w. [SPXVI]; ukr. *figluwaty* [Hrin bez cyt.];

gaci – kalsony; polonizm; stp. *gace* notowane od 2. poł. XV w. [SłStp], w XVI w. też *gacie* od 1588 [SPXVI], od *gacić* ‘okrywać’ [BańEt];

gacyk – łyłyk, dyka mysza; polonizm, dostosowany do fonetyki ukr.; pol. *gacek* ‘nietoperz’ notowany od poł. XVIII w. [Linde], też w gwarach pld.-polskich [BańEt];

gmina – hromada; zapożyczone za pośrednictwem polskim; pierwotne pol. *gmin* ‘wspólnota miejska’ notowana od XV w. [SłStp], w XVI w. (rzadkie) *gmina* ‘rada miejska’ [SPXVI], od 1. poł. XIX w. *gmina* ‘najmniejsza jednostka administracyjna’; z niem. *gemeine* [BańEt];

grys – wysiwka; z niemieckiego; pol. *grys/gryz* ‘grubo zmielona mąka’ [SPXVI, Linde]; tutaj jednak ‘otręby’, ukr. *grys* ‘otręby’ i ‘grubo zmielony (dla bydła) owies z jęczmieniem’ XIX w. [Hrin];

gryza – hryzota, żurba; pamiętam z Brodów formę ukr. *hry^lza* ‘zmartwienie, zgryzota’, tak też Hrin; tu może *g-* pod wpływem czasownika *gryztysia*;

gryztysia – żurytysia, turbuwatysia; może polonizm; pol. *gryźć się* ‘martwić się, dręczyć się’ notowane od poł. XVI w. [SPXVI] i lwow. *gryźć się* ‘martwić się’ [Kurzowa: 435], także *g-* wskazuje na wpływ polski; ukr. *hryztysia* ‘gryźć się (o psach)’ i ‘kłócić się’ [Hrin], por. jednak stokr. *hryżaty sia* ‘troszczyć się (o zbawienie)’ 1448 [SłStUkr];

(h)a(n)tramyn(t) – czornyło; zapożyczone za pośrednictwem polskim; w ukr. wprowadzone fonetyczne warianty; pol. *atrament* od XV w. ‘środek chemiczny używany w medycynie i do wyrobu inkaustu, tj. czarnego atramentu’ [SłStp, SPXVI], od 2. poł. XVIII w. ‘atrament’ [Linde], z łac. *atramentum* [Moszyńska: 52, 163]; Hrin i H-K nie notują;

harbata – czaj; zapożyczone za pośrednictwem polskim; pol. *herbata* od 2. poł. XVIII w. [Linde]; z holender. *herba thee* [SławEt, BańEt]; Hrin i H-K nie not.;

hostyneć – szlach; prasłowiańskie ‘droga, którą jeżdżą obcy, kupcy, goście’ [SławEt], w stokr. not. od 1322 r. [SłStUkr], w stp. *gościniec* od 1420 r. [SłStp] ‘bita droga publiczna’;

(h)ubiścia – dwir, posilist’; może polonizm; stp. *obeszcie* ‘własność, łac. propria’ z r. 1455 [SłStp], *obeście/obeszcie/obejście* m. in. ‘posiadło-

ści' XVI w. [SPXVI], też 'gospodarstwo wiejskie' [Linde, BańEt]; ukr. *obyjstia* 'dwór, zagroda' 1874 [Hrin], *objistia* 'podwórze z budynkami' [H-K];

(*h*)*udeńky* – hodynky (napr. pity do susidky na hudeńky prjasty kužil); może polonizm, jeśli to pierwotnie *Godzinki* (ku czci Matki Boskiej), śpiewane przy przedzeniu kądzieli (we dworze); dzisiejsze rymowane *Godzinki* pol. od XVII w. [Karpluk]; ukr. *hodynka* 'zdrobnienie od *hodyna*, zegarek' [Hrin];

huk – duże bahato; w tym znaczeniu może polonizm; pol. *hukiem/huk* 'obficie, co niemiara' 2. poł. XVIII w. [Linde]; ukr. *huk* w innych znaczeniach [Hrin, H-K];

(*h*)*upałka* – torba abo miszok na siczku dla koniej, zwyczajno zawieszona na dyszli; rodzime ukr., od prasłowiańskiego **ob-palati* 'wywiewać ziarno' [BańEt]; w pol. często 'koszyk' od XVI w., pol. „*opátka*, w której dają koniom jeść” z r. 1564 [SPXVI]; ukr. *opałka* 'worek do karmienia koni w drodze, z zaszytymi na bokach 2-ma pałkami' 2. poł. XIX w. [Hrin], 'worek na obrok' [H-K];

(*h*)*urlopnyk* – widpusknyk; ukr. derywat od zapożyczonego za pośrednictwem polskim (*h*)*urlup*, albo zapożyczenie derywatu polskiego; pol. *urlop* 'czasowe zwolnienie podczas odbywania służby wojskowej' z niem. *Urlaub* not. dopiero w 1793 r., pol. *urlopnik* 'urlopowany' w 1776 r. [Linde]; ukr. *urlopnyk* z J. Fed'kowycza 1876 [Hrin];

(*h*)*uściak* – ostiuk; rodzime ukr.; *ostiak* i *ostiuk* 'oścista część kłosa, znajdująca w chlebie' [Hrin], *ostiuk* [H-K]; pol. gwarowe *ościuk* m. in. 'drobne kolące plewki w pieczywie' [SW];

kabat – kaftan; może za pośrednictwem polskim dawne zapożyczenie zach.-słow. ze staro-górno-niemieckiego *kawâti* [SławEt, BańEt]; pol. *kabat* not. od 1425 r. [SłStp]; Hrin i H-K nie not.;

kawka – hałka; prawdopodobnie ogólnosłowiańskie zdrobnienie od *kawa*, dźwiękonaśladowczej nazwy ptaka [SławEt, BańEt]; pol. *kawka* not. od 1472 r. [SłStp]; ukr. *kawka* u J. Hołowackiego 1878 [Hrin];

kloc – derewjana kołodka; za pośrednictwem pol. zachodniosłow. pożyczka ze średnio-górno-niem. [dzis. *Klotz*; SławEt, BańEt]; pol. *kloc* not. od 1419 r. [SłStp]; Hrin i H-K nie not.;

kływeć – młotok; rodzime ukr., zapewne chodzi o młotek z jednej strony zaostzony i zagięty (jak kieł); por. ukr., *kływak* 'kieł' [Hrin bez cyt.], pol. lwow. *kławaki/kływaki* 'zęby' [Kurzowa: 476];

kromka – szmatok; stary derywat od prasł., płn.-słow. **kroma* m. in. 'odkrajany kawałek czegoś' [SławEt, BańEt]; pol. *kromka* 'odcięty kawałek chleba' not. od połowy XV w. [SłStp]; ukr. *kromka* (*chliba*) [Hrin];

kyrtycia – kret; rodzime ukr., z wymową nieakc. *e* jak *y*; ukr. *krit* ‘kret’ [Hrin], ale *kertyczyna* ‘kretowisko’ [ib.]; *kertycia* ‘kret’ [H-K];

łaba – łapa (u twaryn); może rodzime ukr.; wariant wyrazu *łapa*, spotykany też we wsch. gwarach pol., stp. przezwisko *Łabaj* już w poł. XV w. [SławEt], w pol. lwowskiej *łaba* z derywatami *łabaty* i *łabajowaty* ‘o człowieku: niezgrabny’ [Kurzowa: 196-7, 385]; ukr. *łaba*, *łabatyj* ‘łabiasty’ [Hrin, H-K];

łyhaty – kowtaty; rodzime ukr.; pol. gwarowe z okolic Drohobycza *łygać* ‘łykać’ jest pożyczką z ukr. [SławEt]; ukr. *łyhaty* u I. Kotlarewskiego [Hrin];

naprawdu – sprawdzi; polonizm dostosowany do fonetyki ukr.; pol. *naprawdę* not. z XIX w. [SW]; Hrin i H-K nie not.;

napudytysia – nalakatysia; rodzime ukr.; w ukr. *napudyty* m. in. ‘nastraszyć’ i *napudytysia* ‘złęknąć się, nastraszyć się’ [Hrin];

papyndecla – dachiwka; z niemieckiego *Pappendeckel* ‘okładka tekturowa’, w lwowskiej pol. *papendekiel* ‘tekturka’, znane w pol. gwarach z Cieszyńskiego i Gorlickiego [Kurzowa: 215, 284-5, 287-8, 325, 350]; Hrin i H-K nie not.; według mojej pamięci w Brodach ‘tektura’; do krycia dachów *papa* z niem. *Pappe* ‘smołowana tektura’ [SW];

perun – hrim (używano znacznie częściej, niż słowo *perun*); prasłowiańska nazwa gromu [BrEt, inaczej BańEt];

piuro – pero; polonizm z zachowaną pol. fonetyką; pol. *pióro* not. od 1455 r. [SłStp], też jako ‘przyrząd do pisania’ 1471 [ib.]; Hrin i H-K nie not.; objaśnienie W. Jaszczuna zapewne zbyt szerokie; sądzę, że chodzi o nazwę przyboru szkolnego;

pohrib – pochoron; polonizm z wprowadzoną fonetyką ukr.; pol. *pogrzeb* od 1432 r. [SłStp; BańEt]; ukr. *pohrib* [Hrin]; *pohreb* ‘loch’ [H-K];

port – hrubi nytky; rodzime ukr.; stp. *part*, od r. 1445 *partowy* ‘lniany, płócienny’ [SłStp]; ukr. *port* ‘nić konopna albo lniana na wełnianej tkaninie’ [Hrin];

pudzinkuwanie – nadhrobne słowo; polonizm z fonetyką polsko-kresową; pol. *podziękowanie* m. in. ‘oracja (weselna)’ [SW]; Hrin i H-K nie not.;

pularusz – kałytką; przekształcone słowotwórczo (-usz) i semantycznie ‘sakiewka’ zapożyczenie za pośrednictwem polskim; pol. *pulares* z r. 1791, wcześniej *puillares* 1693 [Linde] ‘pierwowzór kieszonkowego notesu’ z łac. l. mn. *pugillares* ‘tabliczki do zapisywania’ [BańEt]; pamiętam z pol. brodzkiej *pulares* ‘portmonetka’; Hrin i H-K nie not.;

pułukaty – myty, połoskaty; rodzime ukr., zapisane z przejściem nieakc. *o* > *u*; pol. (w uproszczonej pisowni) *plukać*, stp. *plókać* not. od poł. XV w. [SłStp], wyraz prasłowiański [BrEt, BańEt]; ukr. *połokaty* [Hrin, H-K];

pysok – rot; może polonizm, gdyż *pysk* jest wyrazem zach.-słow. [BrEt, BańEt]; pol. *pysk* ‘ryj (świni)’ od 1466 r. [SłStp], później wulgarnie ‘morda, gęba (człowieka)’ not. od XVII w. [Linde]; ukr. *pysok* ‘pysk, gęba’ [Hrin, H-K];

rabyć – szulika, jastrub; rodzime ukr., derywat od *rjabyj* ‘pstry’, z fonetyczną zmianą *rja-* > *ra-*, jak w pol. *rabiec* ‘krogulec’ 1801 [Linde], ‘ptak łowczy’ 1858 [SDor], zapewne pożyczce z ukr. lub białorus.; ukr. *rjabeć* ‘rodzaj sępa’ [Hrin];

schodka – schodiny; zapożyczenie z rosyjskiego *schodka* ‘zebranie, zgromadzenie (ludzi)’ albo kalka strukturalno-semantyczna pol. *schadzka* ‘skupienie się, zejście się (ludzi)’ not. od XVI w. [Linde]; Hrin, H-K nie not.;

skipeć – jama dla kartopel; zapewne rodzime ukr.; ukr. *skipeć* ‘jamka głęboka na łopatę’ [Hrin] wskazuje, że chodzi o zagłębienia robione w ziemi podczas sadzenia kartofli; pol. *skopiec* w innych znac. [BrEt];

studnia – krynycia; polonizm; stp. *studnia* ‘źródło; studnia’ od 2. poł. XIV w. [SłStp, BrEt]; ukr. *studnia* z Galicji [Hrin, H-K];

szlus – kineć (136); z niemieckiego *Schluss* ‘koniec’; ekspresywne *szlus!* ‘koniec!’ w pol. lwowskiej i gwarach z różnych terenów [Kurzowa: 237, 338]; Hrin i H-K nie not.;

szmatia – odiah (Kłeketiw, Sznyriw, Bowdury) (136); ukr. forma rzeczownika zbiorowego ‘odzież’, etymologia niepewna; podstawowe ukr. *szmata* nacechowane ujemnie ‘gałgan, starzyzna, łach’ [Hrin], tymczasem *szmattia* ‘bielizna’ [ib.] bez tego nacechowania, ale widzimy je (m. in.) u H-K: *szmattia* ‘bielizna, ubranie; łachmany’; pol. *szmacia* albo *szmacie* ‘bielizna, suknie; chustka na głowę; kawałek płótna’ tylko gwarowe [SW]; według Brücknera *szmat-* „od nas na Ruś przeszło” [BrEt];

szopa – budiwla dla gospodarśko inwentaria (136); zapożyczenie za pośrednictwem polskim z niemieckiego, por. dzisiejsze niem. *Schuppen* [BrEt]; stp. *szopa* ‘prowizoryczny budynek gospodarczy (dach wsparty na słupach itp.)’ not. od 1466 r. [SłStp]; ukr. *szopa* ‘szopa, wozownia, komórka z dwiema lub trzema ścianami na narzędzia gospodarskie’ [Hrin];

talirka – тари́лка; zapożyczenie za pośrednictwem polskim, ze zmianą rodzaju męskiego na żeński (wpływ synonimu *myska?*); pol. *talerzyk*, zdrobniałe od *talerz* z niem. *Teller*, a to z włoskiego *tagliere* [BrEt], lecz *ta-* za włoskim świadczy; stp. *talerz* not. od ok. 1420 r. [StStp]; ukr. *talirka/tariłka* [Hrin], *tariłka* [H-K];

tanyj – deszewyj; polonizm; pol. *tanie* ‘niedrogo’ not. od 1444 r. [SłStp], *tani* ‘niedrogi’ not. (chyba przypadkowo) od XVI w. [Linde], bez nawiązań innoślówiańskich [BrEt]; ukr. *tanyi* (gwarowe) ‘tani’ [H-K];

teńho – sylno; polonizm, z oddaniem *ę* jak *eń*; pol. *tęgo* ‘mocno, silnie; bardzo; prędko’ not. od poł. XVIII w. [SW]; Hrin i H-K nie not.;

tuwar – wżywałosia perewažno w piwnicznych sełach rajonu zo znaczeniam ‘rohata chudoba’; rodzime ukr.; pol. *towar* ‘to, czym się handluje’ [Linde], wyjątkowe, z ruskiego ‘bydło’ u M. Rodziewiczówny [SW, BrEt]; stukr. *żywyj towar* ‘bydło jako przedmiot handlu’ not. od r. 1453, ‘duże bydło rogate’ od r. 1490 [SłStUkr];

walkir – walkyr; zapożyczenie za pośrednictwem polskim, dostosowane do ukr. fonetyki; stp. (*h*)*alkierz/elkierz/olkierz* ‘wykusz obronny; ganek’ od 1426 r. [SłStp], w pol. XVI w. już m. in. ‘izdebka, weranda, balkon’ pisane też *alkierz* [SPXVI], od XVII w. ‘niewielki boczny pokój pełniący funkcję sypialni, pokoju kobiecego, przylegający do większego pokoju’, ze średniowiecz. łac. *alcherium*, poprzez czes. *alkeř* [SPXVII/XVIII]; ukr. *alkyr* ‘oddzielona ścianką od większej świetlicy sypialnia lub pokój dziecienny’ [Hrin], *alkyr* ‘alkierz, pokoik boczny’ [H-K];

wbrania – odiah; polonizm, dostosowany do fonetyki i słowotwórstwa ukr.; pol. *ubranie* ‘odzież na dolną część ciała’ not. od końca XVI w. [Linde], ‘ubiór, strój; przybranie, ozdoba’ późniejsze [SW]; ukr. *ubrannia/wbrannia* (u I. Kotlarewskiego jeszcze *ubrannie*) ‘odzież; spodnie’ [Hrin], *ubrannia* ‘ubranie, urządzenie, ozdoba’ [H-K];

whłochnuty – ohłuchnuty; rodzime ukr., osobliwe wskutek fonetycznych przekształceń; pol. *oghłuchnąć* od XVI w. (tylko S. Orzechowski) [SPXVI]; ukr. *ohłuch(nu)ty* [Hrin];

woruczok – miszoczok dla widżymannia syru; rodzime ukr. z fonetyczną zmianą *o > u*; stp. *worek* ‘sakiewka’ not. od poł. XV w. [SłStp], *woreczek* (płócienny) ‘torebka’ XVI w. [Linde]; ukr. *worok* i *woruczok* m. in. ‘woreczek służący do wyciskania twarogu’ [Hrin];

zatiaty – udaryty (seła: Kadłubyszczzi, Zabołotci, Wysoćko ta in.); rodzime ukr.; pol. *zacinać, zaciąć* (*konie*) ‘uderzyć (batem)’ not. od XVI-XVII w. [Linde]; ukr. *zatynaty, zatnuty/zatiaty* (*w szczoku, w pyku*) ‘bić w szczękę, w mordę’ [Hrin];

zbuj – rozbijnyk; polonizm z zachowaniem fonetyki pol.; stp. *zbój* ‘napaść zbrojna; łup’ not. od 1398 r., zaś *zbójca* ‘zbój’ [SłStp, Linde], zatem *zbój* ‘rozbójnik’ w pol. stosunkowo niedawny, z XIX w. [SW, SDor]; ukr. *zbij* u J. Hołowackiego (teren Galicji i Węgier, r. 1878) i *zbuj* u J. Fed’kowycza, r. 1867 [Hrin];

zhrystysia – zżurytysia; może polonizm; pol. *zgryziony* ‘zatroskany’ z końca XVIII w. [Linde], *zgryźć się* ‘bardzo się zmartwić’ not. u A. Mickiewicza [SDor]; Hrin ani H-K nie not.;

żywytysia – jisty; rodzime ukr.; pol. *żywić się* ‘odżywiać się, posilać się; utrzymywać się’ od XVII w. [Linde]; stokr. *żywyty se / żywyty sia* ‘wyżywić się’ od 1433 r. [SłStUkr], *żywytysia* ‘spożywać pokarm, jeść; utrzymywać się’ [Hrin, H-K].

Celem obecnego artykułu było przyjrzenie się 68 nieanalizowanym przez W. Jaszczuna wyrazom i określeniom, które z nich są rodzime ukraińskie, a które weszły do mowy wiejskiej ludności ukraińskiej okolic Brodów wprost z polskiego (typ *pjuro, studnia*) lub za polskim pośrednictwem z innych języków (typ *familija, walkir*), albo też były niewątpliwymi germanizmami (*papyndekla, szlus*). Znaczny rozsiew semantyczny zebranych wyrazów pozwala przypuścić wpływ austriackich/polskich urzędów (*gmina*), wojska (*hurlopnyk*), szkoły (*hantramynt*), ale też bezpośrednich kontaktów z zamieszkałymi w Brodach Polakami. To ostatnie widoczne jest w nazwach zwierząt (*gacyk*), przedmiotów (*butelka*), też ozdobnych (*brandzułetka*), napoi (*harbata*), w obyczajowości (*hudeńky, pudzinkowanie*), handlu (*tanyj*) oraz w nacechowanych emocjonalnie przysłówkach (*dupiru, naprawdu, teńho*).

Przytoczone z historycznych słowników daty pierwszych notowań omawianych wyrazów zachęcają do dalszych studiów nad chronologią ukraińsko-polskich związków językowych.

STOSOWANE SKRÓTY

BańEt	– A. B a ń k o w s k i, <i>Etymologiczny słownik języka polskiego</i> , t. I: A-K, t. II: L-P, Warszawa 2000.
BrEt	– A. B r ü c k n e r, <i>Słownik etymologiczny języka polskiego</i> , Warszawa 1957 (przedruk fotot. 1. wyd. z r. 1927).
Dauzat	– A. D a u z a t, J. D u b o i s, H. M i t t e r a n d, <i>Nouveau dictionnaire étymologique et historique</i> , Paris 1964.
H-K	– E. Г р и ц а к, К. К и с і л е в с ь к и й, <i>Українсько-польський і польсько-український словник</i> , з передмовою проф. М. Юрковського, Варшава 1990 (przedruk cz. 1. wyd. z r. 1931).
Hrin	– Б. Г р і н ч е н к о, <i>Словарь української мови</i> , т. I-IV, Київ 1959 (przedruk fotot. 1. wyd. z lat 1907-1909).
Karpluk	– M. K a r p l u k, <i>Ze studiów nad językiem modlitw staropolskich: Godzinki</i> , w: <i>O języku religijnym. Zagadnienia wybrane</i> , red. M. Karpluk i J. Sambor, Lublin 1988, s. 103-132.

- Kurzowa – Z. K u r z o w a, *Polszczyzna Lwowa i kresów południowo-wschodnich do 1939 roku*, wyd. 2. rozszerzone, Warszawa–Kraków 1985.
- Linde – S. B. L i n d e, *Słownik języka polskiego*, t. I-VI, Warszawa 1807-1814.
- Moszyńska – D. M o s z y ń s k a, *Morfologia zapożyczeń łacińskich i greckich w staropolszczyźnie*, Wrocław ... 1975.
- SDor – *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. I-XI, Warszawa 1958-1969.
- SławEt – F. S ł a w s k i, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. I-V: *a-tżywy*, Kraków 1952-1982.
- SłStp – *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. I-XI/7: *a-żqć*, Warszawa–Kraków 1953-2001.
- SłStUkr – *Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.*, ред. Л. Л. Гумецька, т. I-II, Київ 1977-1978.
- SPXVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M. R. Maýenowa, t. I-XVII: *a-nerosły*; t. XVIII-XXIX: *nierownia-pożżon*, red. F. Peplowski, Wrocław–Warszawa 1966-2001.
- SPXVII/XVIII – *Słownik języka polskiego XVII i I. połowy XVIII wieku*, red. K. Siekierska, t. I, zes. 1, Kraków 1999-.
- SW – *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. I-VIII, Warszawa 1900-1927.
- VasEt – М. Ф а с м е р, *Этимологический словарь русского языка*, перев. и дополн. О. Н. Трубачев, изд. 2, т. I-IV, Москва 1986-1987.

POLISH AND GERMAN WORDS IN UKRAINIAN DIALECT
IN THE VICINITY OF BRODY
(THE YEARS 1930-1945)

S u m m a r y

W. Jaszczun's paper *Мова селян Брідщини в 30-х і в першій половині 40-х років нинішнього століття* contains 100 dialect Ukrainian words. They have been collected by the author in the period in question with 15 examples of Polonisms and 17 Germanisms.

M. Karpluk sought to take a look at the remaining 68 words and expressions, which of them are Ukrainian and which became part of the way the Ukrainian peasants from the vicinity of Brody spoke. They came straight from the Polish language (the type of *pjuro* [pen], *studnia* [well]) or through the Polish from other languages (the types of *familija*, *talirka*, *walkir*). The considerable semantic extension of the collected words allow us to assume the influence of the

Austrian/Polish offices (the type of *gmina*), the army (*hurlopnik*), schools (*hantramynt*), but also direct contacts with the Poles living in Brody. This is apparent in the names of animals (*gacyk*), objects (*butelka*), and also ornaments (*brandzułetka*), in customs (*hudeńky*, *pudzinkowanie*), trade (*tanyj*) and in adverbs imbued with emotions (*naprawdu*, *teńho*).

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: gwary zachodnioukraińskie, zapożyczenia polskie, zapożyczenia niemieckie, pośrednictwo polskie, pojedyncze słowa.

Key words: Western-Ukrainian dialects, Polish borrowings, German borrowings, Polish mediation, single words.